

RENATA SUCHOCKA

ZMIANY STRUKTURALNE WSI PRZYSZŁOŚCI W OPINIACH STUDENTÓW

Przyszłość wsi polskiej i jej ustrój stanowiły często przedmiot zainteresowań socjologów¹. Obecnie problem kierunku rozwoju gospodarki chłopskiej staje się sprawą szczególnie żywą, podobnie jak określenie, czym są socjalistyczne przeobrażenia stosunków wiejskich. Proces przeobrażeń objął nie tylko zmiany strukturalne, typy własności, ale także organizację produkcji, sposób i zakres współdziałania różnych producentów, wreszcie odcisnął swe piętno w świadomości. Nie ma jednomyślności wśród naukowców, które z przeobrażeń zachodzących na wsi mają pierwszorzędne znaczenie dla tworzenia się socjalistycznych stosunków na wsi. Od poglądów, które w systemie kontraktacji państwowej na produkty rolne upartują czynnik decydujący o integracji gospodarki chłopskiej z ogólnonarodową, poprzez takie, które przypisują kółkom rolniczym znaczenie czynnika „socjalizującego” formy współdziałania producentów wiejskich lub podkreślają rangę wszelkich form spółdzielczości jako ogniwa uspołecznienia gospodarki chłopskiej, do takich — gdzie za elementy uspołecznienia wsi. uważa się wszystko, co przyczynia się do rozwoju produkcji rolniczej. Na ogół przyjmuje się, że przeobrażenia strukturalne, jakie zajdą w rolnictwie polskim, sprowadzać będą się do następujących: znikną gospodarstwa dwuzawodowe (obecnie co trzecie jest w takiej sytuacji), panującą organizacyjną formą w przyszłości będą kombinaty rolniczo-przemysłowe o kompleksowym profilu produkcji, zanikać będzie podział na gospodarstwa państwowe i spółdzielcze (procesy kooperacji i integracji), pozostającą część gospodarstw indywidualnych specjalistycznych cechować będzie duża skala produkcji².

¹ Por. W. Adamski, *Chłopi i przyszłość wsi*, Warszawa 1974, s. 138

² Jedną z bardziej optymistycznych prognoz przewidywała, że te wszystkie zmiany dokonają się już w roku 2000., Towarzyszyć im będą procesy reemigracyjne, zmniejszeniu ulegnie monotonia pracy na wsi w porównaniu z pracą w mieście, zwiększą się kwalifikacje, zostaną wprowadzone nowe technologie. Już w 1990 r. rolnictwo miało być całkowicie zmechanizowane, a wartość technicznych środków,

Bez względu na to, jaki model przeobrażeń wsi i rolnictwa pojawia się w pracach prognostyków czy polityków, z równą w zasadzie konsekwencją pomija się w nim czynnik subiektywny, jakimi są postawy, opinie i poglądy ludzi związanych ze wsią i rolnictwem. Nie uznaje się często faktu, że nawet realizacja najbardziej efektywnego z punktu Widzenia ekonomii wzorca uspołecznienia produkcji rolnej jest uzależniona od tzw. czynników pozaekonomicznych, tym bardziej jeżeli uznaje się zasadę dobrowolności.

Jednym z celów badań socjologii wsi winno być ustalenie stopnia zbieżności przeobrażeń postulowanych przez polityków, przewidywanych przez prognostyków z wizjami rolników, dotyczącymi przyszłości wsi, z ich postawami i wzorcami zachowań, a także określenie determinant tychże postaw wizji i wzorców. Istotnym problemem wydaje się być wyznaczenie zasięgu badań — chodzi tu o takie zagadnienia, jak zasięg terytorialny (badania ogólnopolskie czy regionalne) i zasięg społeczny (badanie rolników, rodzin rolniczych, czy kategorii odchodzących od rolnictwa).

W niniejszej pracy położono większy nacisk na drugi z wymienionych aspektów. Wydawało się ważne ustalenie, jakie postawy i poglądy, opinie i wyobrażenia ukształtowały się wśród studentów Akademii Rolniczej, zbiorowości, której przyszła praca zawodowa ma szczególnie związek ze wsią i rolnictwem. Z racji swego wykształcenia, przygotowującego zarówno fachowców do podjęcia pracy zawodowej w rolnictwie, jak i dającego wiedzę ogólną, pozwalającą rozumieć procesy ekonomiczno-społeczne, prawidłowości zachodzące w społeczeństwie — kategoria ta powinna być rzecznikiem postępu w środowisku wiejskim. Zbiorowość tę, choć niejednorodną pod względem pochodzenia społecznego, wyrosłą z różnych środowisk społecznych, charakteryzuje jeszcze jedna, poza wymienionymi cechą wspólna, mianowicie — będzie ona nośnikiem miejskich wzorów zachowań.

W przypadku studentów pochodzenia chłopskiego dodatkowego znaczenia nabiera fakt, że obok wpływu, jaki na ich postawy, wzorce zachowań i wyobrażenia Wywiera szkoła, środowisko miejskie, kręgi koleżeńskie — mogą oni także pozostawać pod naciskiem zbiorowości pochodzenia, przejmując tylko niektóre elementy nowej kultury.

Badania prowadzone w latach 1978-1979 na terenie Akademii Rolniczej w Poznaniu objęły 230 studentów IV roku wydziałów Rolnego, Mechanizacji Rolnictwa i Zootechniki. Ta wielkość próby jest wystarczająca, by dokonywać oszacowań dla populacji z dokładnością do 10% na poziomie istotności 0,05. Przy obliczaniu jej wielkości oparto się na przypadająca na jednego zatrudnionego w rolnictwie wynosić miała 170 tys. zł. Czynniki te przyczynią się do dalszych zmian w życiu wsi, wpłyną na wysokość dochodów ludności, długość czasu wolnego itp.

zmiennych takich, jak: płeć, pochodzenie społeczne, zbiorowość pochodzenia (miasto, wieś), średnia ocen uzyskanych w toku studiów. Dobór do badań ostatnich lat studiów spowodowany był chęcią uchwycenia specyficznego momentu w życiu populacji, kiedy kończy się oddziaływanie instytucji zajmujących się kształceniem i wychowaniem, kiedy uznaje się, że jednostka została w pełni przygotowana do samodzielnego pełnienia roli zawodowej.

Dla potrzeb badań przyjęto następujące rozróżnienie pierwszorzędnych, drugorzędnych i trzeciorzędnych czynników uspołeczniania wsi.

Czynnikami pierwszorzędnymi określa się istnienie gospodarstw uspołecznionych, państwowych i spółdzielczych oraz wzrost kooperacji i integracji prowadzący do zacierania się podziału na te dwa typy gospodarstw.

Drugorzędnymi aspektami uspołecznienia określa się te formy współdziałania produkcyjnego, które przyczyniają się do wzrostu więzi między chłopami, jak tworzenie zespołów produkcyjnych, kółek i spółdzielni kółek rolniczych, przejmowanie z rolnictwa indywidualnego procesów przedprodukcyjnych i poprodukcyjnych przez państwowe bądź spółdzielcze instytucje, a także wzrost udziału w życiu wsi samorządu wiejskiego.

Wyodrębniono także trzeciorzędne aspekty uspołecznienia, będące skutkiem dokonujących się w środowisku wiejskim zmian, spowodowanych nie tylko przeobrażeniami w formach gospodarowania, ale niekiedy też przenikaniem miejskich wzorów życia. Dotyczą one takich zagadnień jak: zanik dwuzawodowości, wzrost wykształcenia ludności wsi, rozwój własnej bazy socjalno-kulturalnej, zmniejszenie się procesów migracyjnych, pojawienie się reemigracji, wzrost ilości czasu wolnego spowodowany zmianami w organizacji pracy i rozwojem mechanizacji, zmiana roli kobiety w środowisku wiejskim, wzrost dochodów, zanik różnic cywilizacyjnych między miastem i wsią.

W badanej populacji stwierdzono dość znaczne zróżnicowanie opinii, jeśli chodzi o przyszły kształt ustrojowy rolnictwa. Wieś przyszłości będzie pewną całością—różną dla różnych ludzi z uwagi na różnicujące ich czynniki środowiskowo-społeczne, warunkujące zasób doświadczeń i wiedzy, cechy demograficzne, akceptowaną hierarchię wartości, postawy wobec rzeczywistości. Sformułowano więc i poddano sprawdzeniu hipotezy o wpływie czynników związanych ze środowiskiem pochodzenia, takich jak: pochodzenie społeczne, typ zbiorowości pochodzenia (miasto, wieś), sektor zatrudnienia rodziców, posiadanie i wielkość gospodarstwa rolnego, wykształcenie i przynależność rodziców do organizacji społeczno-politycznych oraz środowiskiem, w którym badany przebywa obecnie — średnia ocen, oceny z przedmiotów społecznych, przynależność do organizacji społeczno-politycznych.

WYNIKI BADAŃ EMPRYCZNYCH

I. PIERWSZORZĘDNE ASPEKTY USPOŁECZNIENIA
W WYOBRAŻENIACH I DAŻENIACH STUDENTÓW AKADEMII ROLNICZEJ

Analizując odpowiedzi na pytanie o dominację określonego typu gospodarstw w przyszłości, postanowiono traktować równorzędnie przewidywanie dominacji państwowych gospodarstw rolnych (PGR) i spółdzielni produkcyjnych (SP). Na rzecz takiego ujęcia mogą przemawiać następujące argumenty:

1) Istnieją dwa modele socjalistycznej przebudowy wsi gospodarstw indywidualnych. Jeden z nich opiera się na aktywnej roli państwa i na biernej roli wsi. Polega to na przechwytywaniu przez PFZ areału gospodarstw indywidualnych i przekazywaniu go przedsiębiorstwom uspołecznionym, którym państwo zapewnia środki niezbędne do zagospodarowania ziemi. Drugi sposób stara się wykorzystywać aktywność rolników, zachować ciągłość postępu społeczno-ekonomicznego od intensywnie prowadzonego wszechstronnego gospodarstwa indywidualnego, poprzez gospodarstwo specjalistyczne, zespół produkcyjny do spółdzielni branżowych, dalej do spółdzielni typu integralnego³.

2) Spółdzielnie produkcyjne są taką formą, w której zachowuje się klasa chłopska — zrównując swój status socjalno-polityczny z klasą robotniczą. Stwarzają bazę ekonomiczną analogiczną jak dla klasy robotniczej, tj. opartą na społecznej własności środków produkcji, nowoczesnej technice, pracy zespołowej, wynagradzaniu pracy według socjalistycznej zasady podziału, oparciu zarządzania na samorządzie.

3) Spółdzielnie produkcyjne stwarzają warunki kojarzenia rozwoju produkcji z postępowaniem socjalnym i kulturalnym klasy chłopskiej.

4) Obecnie spółdzielnie produkcyjne nabierają nowego charakteru — są środkiem transferu pozarolniczej działalności na wieś, zapewniają zlokalizowanie przemysłu i usług na wsi, co może ułatwić wykonywanie pracy zawodowej chłopom-robotnikom.

5) Spółdzielnie produkcyjne stają się „mikrokompleksami” gospodarki żywnościowej, gdyż pełnią szereg funkcji, począwszy od wytwarzania środków produkcji i świadczenia usług, poprzez uszlachetnianie i przetwórstwo surowców rolniczych, skup surowców do produkcji rolniczej i przetwórstwa, do sprzedaży produkcji finalnej.

Aby określić, jakie opinie związane z przyszłością polskiej wsi i rolnictwa są udziałem studentów, posłużono się pytaniem: Jak Pan(i) sądzi, jaki rodzaj gospodarstw rolnych będzie najczęściej występował na wsi

³ B. Strużek, *Rola spółdzielni produkcyjnych w rozwoju społeczno-gospodarczym wsi*, *Wiś Współczesna* 1978, nr 9.

roku 2000: a) PGR, b) spółdzielnie (produkcyjne, c) gospodarstwa indywidualne? Dlaczego tak Pan(i) sądzi? Drugi człon pytania był skierowany na wydobycie motywacji, które kryją się za wyborem określonego typu gospodarowania. Wychodzono tu z założenia, że określone przewidywania nie muszą być równoznaczne z akceptacją takiego stanu rzeczy, tj. akceptacją radykalnych rozwiązań strukturalnych w rolnictwie polskim, czy chęcią podjęcia pracy w państwowym gospodarstwie rolnym lub spółdzielni produkcyjnej.

Poniższa tabela 1 ukazuje sposób, w jaki wyobrażają sobie badani przyszły kształt polskiej wsi.

Tabela 1

Przyszły ustrój rolnictwa w opinii studentów

Dominujący przyszły ustrój rolnictwa	W liczbach	W %
Państwowe gospodarstwa rolne	83	36,1
Państwowe gospodarstwa rolne i spółdzielnie produkcyjne	27	11,7
Spółdzielnie produkcyjne	58	25,2
PGR i gospodarstwa indywidualne	11	4,8
Spółdzielnie produkcyjne i gospodarstwa indywidualne	8	3,5
Gospodarstwa indywidualne	34	14,8
Wszystkie trzy formy równorzędnie	9	3,9
Razem	230	100,0

Tabela wskazuje, że badani są skłonni wiązać przyszłość polskiego rolnictwa z rozwojem gospodarki uspołecznionej, a szczególnie państwowych gospodarstw rolnych. Sięgnięcie w sferę motywacji osób wyrażających określone poglądy pozwoli stwierdzić, jak silna jest aprobaata poszczególnych form gospodarowania.

Analiza treści wypowiedzi wskazuje na trzy zasadnicze rodzaje motywacji uzasadniające przewidywania odnoszące się do dominującego w przyszłości typu gospodarowania.

Pierwszy wiąże się z przekonaniem, że kształt polskiej wsi przyszłości zależy od polityki państwa, drugi koncentruje się na korzyściach ekonomicznych płynących z danej formy gospodarowania, trzeci odwołuje się do pewnych procesów zachodzących na wsi, tendencji sprzyjających rozwojowi danej formy. Studenci są skłonni wiązać istnienie spółdzielni i gospodarstw indywidualnych przede wszystkim z korzyściami ekonomicznymi, jakie ich zdaniem te formy gospodarowania zapewniają: — „Nawet w 2000 roku trzeba będzie coś jeść” (nr 106), — „Wierzę, że ;w końcu rząd zrozumie, że PGR nie są przygotowane do przejmowania gleby i pogłębiają kryzys. Gospodarstwa indywidualne będą powiększać się, wykupując inne gospodarstwa” (nr 43), — „Ponieważ gospodarstwa te wykazują największą efektywność produkcji i są globalnie rzecz bio-

rać jedynymi gospodarstwami naprawdę rentownymi" (nr 148), natomiast istnienie państwowych gospodarstw rolnych z polityką państwa preferującą ich rozwój: „Polityka rządu zmierza do stopniowego zniszczenia gospodarstw indywidualnych" (nr 81), — „Gdyż tworzone są wielkie kompleksy PGR, idą na ich rozwój duże fundusze, państwo daje duże dotacje. Gospodarstwa te będą dużymi fabrykami rolniczymi" (nr 32).

Ustalenie, w jakiej mierze wyobrażenia odnoszące się do przyszłości polskiego rolnictwa pozostają w zgodzie z dążeniami, może posłużyć jako wskaźnik optymizmu-pesymizmu badanej populacji, wskaźnik mierzony stopniem ich zgodności.

Wydaje się, że funkcjonowanie zawodowe jednostki w przyszłości uzależnione będzie między innymi od akceptacji otaczającej ją rzeczywistości, a akceptacja ta będzie tym większa, im bardziej dążenia⁴ będą pokrywały się przewidywaniami.

Stopień zgodności dążeń i wyobrażeń jest bardzo wysoki (por. tab. 2). Obliczony współczynnik χ^2 wskazuje, w świetle przyjętych wcześniej kryteriów, na istnienie istotnej zależności. Współczynnik kontyngencji C_{kor} wynosi 0,590. Trudno określić, na ile taki stan rzeczy wynika z racjonalizacji przekonań, a na ile z racjonalizacji wyobrażeń.

Tabela 2

Przyszły ustrój rolnictwa w dążeniach studentów

Dominujący przyszły ustrój rolnictwa	W liczbach	W %
Państwowe gospodarstwa rolne	56	24,3
Państwowe gospodarstwa rolne i spółdzielnie produkcyjne	20	8,7
Spółdzielnie produkcyjne	50	21,7
PGR i gospodarstwa indywidualne	6	2,6
Spółdzielnie produkcyjne i gospodarstwa indywidualne	7	3,0
Gospodarstwa indywidualne	44	19,1
Wszystkie trzy formy równorzędnie	12	5,2
Brak danych	35	15,4
Razem	230	100,0

Aprobata uspołecznionych form gospodarowania, zarówno w dążeniach, jak i wyobrażeniach jest wysoka. Interpretacja wyników nabiera jednak innego znaczenia, jeśli zwróci się szczególną uwagę na rodzaj badanej zbiorowości. Podkreślano już wcześniej, że wykształcenie narzuca jej szczególną rolę w środowisku wiejskim, wyrażającą się przede wszystkim w aktywnym udziale w przebudowie polskiego rolnictwa. Nie moż-

⁴ Pytania dotyczące dążeń brzmiały: Która z form gospodarowania na wsi ma największe perspektywy w przyszłości? Dlaczego Pani(i) -tak uważa?

na więc lekceważyć faktu, że wielu respondentów prezentuje odmienną koncepcję przeobrażeń, związaną z rozwojem gospodarki indywidualnej. Czy należy aprobatę tej drogi rozwoju uznać za wskaźnik konserwatywności postaw studentów? Czy budowa rozwiniętego rolnictwa musi być nieuchronnie związana z rozwojem sektora uspołecznionego, wyrażającym się we wzroście powierzchni ziemi i przestawianiem do tego sektora środków produkcji, jeśli jednocześnie nie idzie z tym w parze efektywność gospodarowania, a obserwuje się marnotrawstwo, niewłaściwe 'zagospodarowanie ziemi, niską wydajność pracy?

Wśród studentów przeważała opinia, że całkowita kolektywizacja wsi pociągnęłaby za sobą złe skutki społeczno-gospodarcze, jak upadek rolnictwa, zmniejszenie się ilości żywności, straty dla całej gospodarki, protest społeczny. Tylko 20,4% było zdania, że uspołecznienie może wpłynąć pozytywnie na rozwój rolnictwa, wyrażający się wzrostem wielkości produkcji poprzez możliwość zastosowania specjalizacji, mechanizacji, brak rozdrobnienia, większą wydajność pracy.

Odmienność wizji przyszłej wsi nie musi dowodzić nieracjonalności, czy konserwatywności postaw, jeśli obejmować będzie ona szereg istotnych elementów, takich jak:

1) rozwój gospodarki chłopskiej wiązać będzie ją z innymi układami społeczno-ekonomicznymi, jak powiązania z gospodarką narodową, uspołecznienie wymiany produktów i usług;

2) nastąpi integracja celów jednostkowych i ogólnospołecznych wyrażająca się w osiąganiu możliwie największej produkcji, przy możliwie najoszczędniejszym gospodarowaniu środkami produkcji;

3) nastąpią zmiany w gospodarce chłopskiej — postęp techniczny i organizacyjny, poprawa struktury agrarnej, co każe traktować ją jako ważny element społeczno-ekonomicznych przeobrażeń rolnictwa.

W celu wydobycia przyczyn istniejących różnic, czynników towarzyszących określonym przewidywaniom obliczono współczynniki x^2 dla kilku zmiennych. Wyniki prezentuje tabela 3.

Analizując wyniki zamieszczone w tabeli 3 można stwierdzić, że wyobrażenia studentów kształtują się przede wszystkim pod wpływem sytuacji życiowej, środowiska pochodzenia, mniejszy zaś wpływ ma uczelnia. Ścisła zależność istnieje między typem zbiorowości, z której pochodzi respondent, a jego wyobrażeniami. Zamieszkali w mieście są przekonani o rozwoju państwowych gospodarstw rolnych i spółdzielni produkcyjnych, zamieszkali na wsi — o rozwoju gospodarstw indywidualnych. Silny wpływ na treść wyobrażeń wywiera także przyszły sektor zatrudnienia/Studenti, którzy będą pracować w sektorze państwowym, sądzą, że nastąpi dominacja PGR, zatrudnieni w spółdzielni — dominacja spółdzielni, w gospodarstwach indywidualnych, że będzie rozwijała się właśnie ta forma gospodarowania.

Podobne relacje występują pomiędzy wyobrażeniami a posiadaniem

Tabela 3

Statystyczna istotność zależności między wyobrażeniami i dążeniami a niektórymi innymi zmiennymi (mierzona testem istotności χ^2)

Nazwa zmiennej	Wyobrażenia	Dążenia
Pochodzenie społeczne	×	×
Sektor zatrudnienia ojca	×	×
Zbiorowość pochodzenia	×	×
Wykształcenie ojca	×	×
Przynależność ojca do organizacji		
Przynależność ojca do PZPR		
Posiadanie przez rodziców gospodarstwa	×	×
Wielkość gospodarstwa		
Przyszły sektor zatrudnienia	×	
Miejsce zatrudnienia (wieś, miasto)	×	
Pobieranie stypendium		
Przynależność studenta do organizacji		
Przynależność studenta do PZPR	×	
Średnia ocen z całych studiów	×	
Ocena z ekonomii politycznej		
Ocena z filozofii i socjologii		×
Ocena z nauk politycznych		

x — zależność istotna.

gospodarstwa. Tak wysoką zgodność można uznać za wskaźnik optymizmu badanej populacji.

Pochodzenie społeczne, sektor zatrudnienia, czy wykształcenie ojca w mniejszym stopniu stymuluje poglądy, dlatego też można z pewnym prawdopodobieństwem sformułować wniosek o większym wpływie sytuacji życiowej (przyszłe miejsce pracy, sektor zatrudnienia, typ zbiorowości, w której badany podejmie pracę, które to czynniki łączą się z posiadaniem gospodarstwa) niż bezpośrednim wpływem rodziny (przynależność ojca do organizacji społecznych nie wpływa na kształt wyobrażeń, a wykształcenie jest czynnikiem wtórnym w stosunku do sektora zatrudnienia). Wniosek ten znajduje jeszcze jedno potwierdzenie w postaci istnienia odwrotnej zależności pomiędzy przynależnością studenta do PZPR a przewidywaniami dotyczącymi rozwoju określonego typu gospodarowania (należący do PZPR wybierają gospodarstwa indywidualne, nie należący — PGR i spółdzielnie produkcyjne) i braku zależności pomiędzy uzyskiwanymi ocenami z nauk społecznych a wyobrażeniami.

Czynniki sprzyjające pojawieniu się określonych typów dążeń w mniejszym stopniu łączą się z sytuacją życiową badanych, bardziej związane są z szeroko rozumianym środowiskiem pochodzenia (typ zbiorowości, pochodzenie społeczne, sektor zatrudnienia i wykształcenie ojca). Na ile postawy studentów pochodzenia wiejskiego wynikają z lepszej znajomości środowiska, bliższego kontaktu z problemami wsi, a w jakiej

mierze są efektem stosunków własnościowych trudno precyzyjnie określić. Prawdopodobnie oddziałują tu oba te czynniki.

II. DRUGORZĘDNE ASPEKTY USPOŁECZNIENIA

Wśród drugorzędnych aspektów uspołecznienia wyróżniono takie formy współdziałania produkcyjnego, które wpływają na wzrost więzi między chłopami w procesie produkcji, jak:

1) tworzenie się zespołów produkcyjnych,

2) rozwój działalności i tworzenie się kółek rolniczych i SKR, jako form integrujących rolników indywidualnych.

Zagadnieniu tworzenia się zespołów produkcyjnych poświęcono następujące pytania: „Czy rolnicy indywidualni będą Pana(i) zdaniem w coraz większym stopniu tworzyć zespoły produkcyjne, czy też nie? Proszę powiedzieć dlaczego tak Pan(i) sądzi?”, „Czy rolnicy powinni tworzyć zespoły produkcyjne, czy też lepsza jest gospodarka indywidualna? Dlaczego tak Pani(i) uważa?”

Różnice pomiędzy przewidywaniami a dążeniami, dotyczące tworzenia się zespołów produkcyjnych, są niewielkie (por. tab. 4). Nie wystę-

Tabela 4

Wyobrażenia i dążenia w stosunku do zespołów produkcyjnych

Typ odpowiedzi	Wyobrażenia		Dążenia	
	w liczbach	w %	w liczbach	w %
Nie będzie rolników indywidualnych	13	5,7	13	5,7
Brak rozwoju zespołów produkcyjnych	39	16,9	47	20,4
Rozwój zespołów produkcyjnych	169	73,5	162	70,4
Nie wiem	9	3,9	8	3,5
Razem	230	100,0	230	100,0

puje także większe zróżnicowanie wśród badanych kwestii motywacji powstawania zespołów. Studenci wskazują tu kolejno na takie czynniki sprzyjające, jak: 1) większa opłacalność produkcji, wynikająca z lepszej organizacji pracy i możliwości zastosowania w większym stopniu mechanizacji produkcji oraz popieranie tej formy gospodarowania przez państwo, co wyraża się w zwiększonych dotacjach i ulgach dla zespołów, 2) lżejsza praca w zespołach, 3) specjalizacja produkcji, która rodzi konieczność pracy zespołowej.

Szczególnie istotnym czynnikiem umożliwiającym postęp społeczny na wsi były w przeszłości kółka rolnicze. Spełniały one bardzo ważne funkcje — organizatora postępu, oświaty, wspólnych przedsięwzięć gospodarczych i czynów społecznych. W momencie powstania SKR rozpow-

szechniło się przekonanie o zanikaniu działalności kółek na wsi. Opinia taka panuje także wśród studentów (37,8%). Wskazują oni na złą jakość świadczonych usług, bałagan organizacyjny, brak szacunku dla pracy rolnika, słabe zaopatrzenie SKR w maszyny. Kółko rolnicze powinno być organizatorem produkcji, ściśle współpracować z terenowymi organami administracji w kwestiach zagospodarowywania ziemi we wsi, wymiany gruntów, melioracji, ze służbą rolną, jeśli chodzi o szkolenia fachowe, wdrażanie nowoczesnej technologii produkcji, zaopatrzenie w narzędzia i materiały zarodowy, rozdział deficytowych środków produkcji (66,5%).

Nie ma jednomyślności wśród badanych w kwestii przyszłych kierunków rozwoju SKR. 21,7% badanych jest przekonanych, że SKR nie będą się rozwijać lub zaczną zanikać, ponieważ ich działalność jest szkodliwa (niewłaściwe zagospodarowywanie ziemi, niewywiązywanie się z -działalności usługowej, nieuzgadnianie z kółkami rolniczymi kierunków mechanizacji). Tyleż samo badanych uważa, że SKR zajmą się produkcją własną, usamodzielnia się, natomiast 33,0% twierdzi, że będą one prowadziły wyłącznie działalność (usługową).

Głęboki podział istnieje wśród badanych, jeżeli chodzi o przewidywane korzystanie z usług w zakresie mechanizacji prac produkcyjnych. 57,8% uważa, że zwiększy się ilość usług, a 43,5% jest za samowystarczalnością w tej dziedzinie. Na moment ten należałoby zwrócić szczególną uwagę. Korzystanie z usług mechanizacyjnych wpływa bezpośrednio na przyspieszenie postępu technicznego w wytwórczości rolniczej oraz wyzwała u rolników dążenie do wprowadzania innowacji. Usługi produkcyjne odgrywają również istotną rolę w organizowaniu działalności gospodarstw, a więc przyczyniają się do wzrostu racjonalizacji produkcji. Nabiera to szczególnego znaczenia w trakcie przeobrażeń strukturalnych rolnictwa, kiedy to ubytek siły roboczej nie zostaje zrównoważony przez napływ środków produkcji.

Większą pomoc przewidują studenci (79,6%), jeśli chodzi o procesy przedprodukcyjne — dostarczanie nawozów, materiału siewnego, zarodowego oraz poprodukcyjne (sprzęt i odbiór zbóż, odbiór żywca).

Badani są zdania, że rolnictwo chłopskie powinno i będzie połączone siecią wzajemnych zależności z gospodarką państwową. Jednym z elementów takich powiązań jest system kontraktacji, korzystny zdaniem 66,1% respondentów. Nie ma jednak jednomyślności wśród badanych co do tego, kto bardziej zyskuje dzięki kontraktacji: rolnik czy państwo. Korzystność tego systemu dla rolnika (38,7%) wyraża się głównie w udzielaniu kredytów, dostarczaniu nowych odmian materiału do produkcji roślinnej, dostarczaniu pasz i nawozów, zwiększaniu dochodów gospodarstwa, zapewnieniu zbytu produktów. Państwo zyskuje głównie (29,1%) dlatego, że kontraktacja umożliwia specjalizowanie produkcji, jej planowość, większą kontrolę i wyższą jakość dostarczanych towarów, terminowość dostaw.

Innym istotnym wskaźnikiem uspołecznienia wsi jest wzrost procesów kooperacji i integracji pomiędzy spółdzielniami produkcyjnymi i państwowymi gospodarstwami rolnymi, dotyczących zarówno procesów przedprodukcyjnych, jak produkcyjnych i poprodukcyjnych.

Badanym zadano pytania: Czy w przyszłości będzie dążyć się do zacieśniania współpracy pomiędzy różnymi rodzajami gospodarstw (zobacz tab. 5)? Czego będzie ta współpraca dotyczyła (zobacz tab. 6)?

Tabela 5

Motywacje współpracy różnych rodzajów gospodarstw⁵

Rodzaj motywacji	W liczbach	W %
Względy ekonomiczne: wzrost zysku, wzrost dochodu, maksymalizacja produkcji	40	17,4
Specjalizacja produkcji rodzi taką konieczność, niemożność samowystarczalności	97	42,2
Łatwiejsze gospodarowanie: lżejsza praca, lepsza organizacja pracy (wymiana sprzętu, materiałów, przyspieszenie postępu)	54	23,5
Dążenie do kolektywizacji	1	0,4

Tabela 6

Dziedziny współpracy⁶

Dziedziny	PGR-SP		PGR – gospodarstwa indywidualne		SP – gospodarstwa indywidualne	
	w liczbach	w %	w liczbach	w %	w liczbach	w %
Będzie istniał tylko jeden typ gospodarstw	8	3,5	8	3,5	8	3,5
Nie będzie współpracy	25	10,9	14	6,1	24	10,4
Współpraca obejmie procesy przedprodukcyjne (pasze, materiały do produkcji roślinnej, zwierzęcej)	121	52,6	147	63,9	122	53,0
Współpraca obejmie pomoc maszynową	64	27,8	72	31,3	62	27,0
Współpraca obejmie wymianę doświadczeń	36	15,6	21	9,1	12	5,2
Współpraca obejmie wszystkie procesy przedprodukcyjne, produkcyjne i poprodukcyjne	7	3,0	4	1,7	4	1,7
Współpraca wystąpi w sytuacjach szczególnych			1	0,4	2	0,8
Nie wiem	62	27,0	53	23,1	64	27,8

⁵ Procenty nie sumują się do 100 z uwagi na możliwość wyboru kilku motywacji współpracy.

⁶ Procenty nie sumują się do 100 z uwagi na możliwość wyboru kilku dziedzin współpracy.

Wysoki odsetek studentów jest przekonany o wystąpieniu którejś z form kooperacji (89,6%). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na rodzaj motywacji towarzyszący temu przekonaniu.

Nieco inaczej kształtują się odpowiedzi badanych na drugie z pytań.

Dwa elementy zwracają tu uwagę: mimo dość silnego przekonania o wystąpieniu kooperacji między PGR i SP, bardzo niewielu studentów widzi możliwość objęcia nią wszystkich etapów produkcji, a także istnieje stosunkowo dużo osób nie potrafiących sprecyzować dziedzin współpracy.

Umocnienie samorządności w życiu gospodarczym i społecznym wsi jest nie tylko jedną z form poszerzania udziału społeczeństwa w decydowaniu o sprawach publicznych, czynnikiem demokratyzacji, uspołeczniania procesów decyzyjnych, ale także warunkiem postępu. Samorząd wiejski, obejmujący szereg różnych form samorządowych, jak: samorząd mieszkańców wsi, rolniczy⁷, spółdzielczy oraz wiejskie ogniw organizacji społecznych ma pełnić funkcję społecznego gospodarza wsi, czuwającego nad właściwym wykorzystaniem ziemi, wprowadzaniem postępu, intensyfikacją gospodarki rolnej, realizacją planów kontraktacji i skupu, sprawiedliwym rozdzielaniem artykułów służących do produkcji rolniczej.

Idea samorządności znajduje pewne odbicie w wyobrażeniach i dążeniach studentów — część badanych dostrzega potrzebę istnienia reprezentanta interesów rolników i mieszkańców wsi. Nie ma jednak jednolitej koncepcji co do form jego pracy.

Negatywna ocena dotychczasowej działalności (27,8%) wskazuje na takie fakty, jak: sformalizowane uczestnictwo, wielość form organizacyjnych i różnorodność organów samorządowych, co uniemożliwia koordynację działań, czy niewłaściwe relacje pomiędzy poszczególnymi ogniwami samorządu. Wśród przekonanych, że samorząd nie będzie działał w przyszłości, panowała niewiara co do skuteczności jego obecnych poczynań — zwracano tu uwagę na niewłaściwe stosunki między administracją a samorządem. Aby zapewnić skuteczność jego pracy, należy zdecentralizować zarządzanie. Samorząd musi mieć uprawnienia do samodzielnego dostosowywania większości dyrektyw, wytycznych, zadań planowych do konkretnych miejscowych warunków. Jest to stymulatorem podnoszenia efektywności gospodarowania. Powinien on być łącznikiem między instytucją a rolnikiem, spółdzielnią i członkiem, oceniać kadre zawodową, jej inicjatywy i efekty pracy, bronić materialnych interesów rolników (pomoc w dostarczaniu nawozów, maszyn). Działalność samorządu nie może ograniczać się tylko do sfery produkcyjnej, lecz

⁷ Formą organizacyjną tego rodzaju samorządu jest system organizacji kółkowych: kółka rolnicze, KGW, sekcje zrzeszeń branżowych i organy samorządowe S.KR, organy samorządu spółdzielczości wiejskiej.

powinna również objąć inne dziedziny życia: organizowanie życia kulturalnego, oświaty rolniczej, dbałość o prawidłowe układanie się stosunków międzyludzkich.

Respondenci formułują swe sądy chętniej wtedy, gdy odnoszą się one do ogólnych (procesów zachodzących na wsi, natomiast mniej chętnie wówczas gdy opinia wymaga dość znacznej wiedzy o funkcjonowaniu instytucji i organizacji działających na wsi (szczególnie widać to w przypadku studentów pochodzących z miasta). Odsetek braków konkretnych odpowiedzi⁸ w pytaniach o zakres decyzji, uprawnień i możliwości oddziaływania na życie wsi przez Urząd Gminy, samorząd chłopski, GS „Samopomoc Chłopska”, kółka i spółdzielnie kółek rolniczych, wreszcie poszczególne typy gospodarstw wahał się od 32 do 53%. Daje to obraz złożoności problematyki, jeśli chodzi o funkcjonowanie samorządu wiejskiego, stworzenia jednolitej platformy porozumienia między poszczególnymi jego ogniwami.

Odpowiedzi dotyczące zakresu wpływu na życie wsi poszczególnych instytucji pozwalają wyróżnić kilka stanowisk istotnie różniących się między sobą:

1) nie wystąpi żadne oddziaływanie instytucji i organizacji na życie wsi; zasadą panującą będzie nieingerencja w sprawy związane z rolnictwem indywidualnym i społecznym;

2) wystąpi ingerencja instytucji i organizacji w produkcję sektora społecznego, przy doradczej funkcji i pomocy sprzętowo-materiałowej dla rolników indywidualnych, posiadających całkowitą swobodę decyzji;

3) będzie miała miejsce pewna „delegacja władzy”, każde ogniwo odegra określoną rolę w podejmowaniu decyzji.

Zakres działania poszczególnych ogniw ilustruje tabela 7.

III. TRZECIORZĘDNE ASPEKTY USPOŁECZNIENIA

W badanej populacji panuje również pewne zróżnicowanie poglądów, jeśli chodzi o trzeciorzędne aspekty uspołecznienia, choć zgodność jest tu daleko większa. Wyobrażenia oscylują między tradycyjnym obrazem wsi czy jej stereotypem a głębokimi przeobrażeniami. Niewielkie rozmiary artykułu nie pozwalają na dokonanie bardziej wnikliwej analizy, stąd zasygnalizowane zostaną tylko podstawowe zagadnienia.

Studenci przewidują w większości zanik dwuzawodowości (74,8%). Wiązać się to będzie ich zdaniem z takimi czynnikami, jak: zanik drob-

⁸ Respondenci udzielali odpowiedzi „nie wiem”, „nie słyszałem o istnieniu”, itp..

Zakres decyzji instytucji funkcjonujących na wsi

Nazwa instytucji	Zakres decyzji i działania
Urząd Gminy	wytacza kierunki rozwoju gminy, określa profil, strukturę, wielkości produkcji, ponosi koszty inwestycji, przydziała ziemię
Specjaliści gminnej służby rolnej	opracowują metody produkcji i wdrażają je, jednocześnie zapewniając daleko idącą pomoc rolnikom indywidualnym
Samorząd wiejski	obok czynności pozaprodukcyjnych stanowi łącznik między władzami a rolnikami, czuwa nad rozdziałem środków produkcji, unowocześnieniem produkcji rolnej
GS „Samopomoc Chłopska”	dozoruje wykonanie decyzji, umacnia je przez system kontraktacji, oddziaływanie cenami
SKR	prowadzą działalność eksperymentalną, wzorcową, zagospodarowują ziemię opuszczoną i świadczą usługi dla ludności
Gospodarstwa	realizują zamierzenia, lecz jednocześnie posiadają pewien wpływ na decyzje instytucji i organizacji poprzez udział w pracach samorządu

nych gospodarstw, specjalizacja i mechanizacja (produkcji, która pozwoli na zwiększenie wydajności pracy i wzrost dochodów ludności.

Wśród przekonanych o utrzymaniu się stanu dotychczasowego (25,2%) co łączy się z poglądem o nie zmienionej wielkości gospodarstw, większość jest zdania, że nastąpi racjonalizacja zatrudnienia. Pracę w swoim gospodarstwie będą łączyć rolnicy z pracą w PGR bądź zakładach usługowych działających na wsi.

Przeobrażeniu ulegnie w przyszłości struktura wykształcenia, dominować będzie wykształcenie średnie (67,8%), wzrosną wymagania wsi w tym zakresie. Dążenie państwa z jednej strony, potrzeby rolnictwa — z drugiej, przyczynią się do daleko idących zmian. Wzrośnie znaczenie inteligencji wiejskiej (89,6%), przede wszystkim w związku z jej umiejętnościami zawodowymi i lepszym wykonywaniem pracy zawodowej oraz udziałem w działalności kulturalno-oświatowej. Winna ona, zdaniem badanych, pełnić funkcje „kierownicze” na wsi, być rzecznikiem postępu.

Wieś będzie upodabniać się, jeśli chodzi o strukturę zawodów do miasta — wzrośnie liczba zatrudnionych w dziedzinach pozarolniczych (usługi i placówki kulturalno-oświatowe). Największe zmiany obejmą warunki socjalno-bytowe (40,4%), kulturalne, mniejsze nieco — wygląd wsi (architektura, oświetlenie, kanalizacja). Nieliczni sądzą, że przeobrażenia sięgną świadomości mieszkańców wsi i ich stylu życia (6,5%).

Zwiększy się ilość wolnego czasu rolników (85,7%). Przyczyni się do tego wzrost cen na produkty rolne, dogodne warunki produkcji (83,5%).

Aż 22,2% osób sądzi, że kobiety będą mogły podejmować pracę zawodową poza rolnictwem, gdzie praca jest łatwiejsza. Pozwoli to na zaspokojenie aspiracji kobiet i odpowiadać będzie ich wykształceniu.

Zmniejszy się migracja do miast (61,3% jest zdania, że tak będzie, dwie osoby — że nastąpi migracja na wieś) z uwagi na opłacalność pracy, lepsze warunki życia (socjalno-bytowe, zdrowotne, kulturalno-oświatowe).

W badanej populacji panuje dość duży optymizm. Wyraża się on zgodnością dążeń i wyobrażeń, jeśli chodzi o wymienione czynniki.

Podsumowując rozważania trzeba zwrócić uwagę na kilka istotnych kwestii.

1) W badanej populacji istnieje dość duże zróżnicowanie poglądów co do przyszłego kształtu ustrojowego rolnictwa.

Rysują się tu trzy zasadnicze wizje rozwoju, związane z przewidywaniem dominacji państwowych gospodarstw rolnych, spółdzielni produkcyjnych lub gospodarstw indywidualnych.

2) Respondenci stanowią zbiorowość szczególną z uwagi na ich wykształcenie, wiedzę, teoretyczną znajomość zasad racjonalnego gospodarowania, z czym będzie się wiązać rodzaj roli społeczno-zawodowej, jaką obejmą w przyszłości, wielkość wpływu na środowisko wiejskie, stąd ich przekonania będą miały istotne znaczenie dla włączenia się w nurt przebudowy polskiego rolnictwa.

3) Dość duży odsetek studentów wiąże przyszłość polskiego rolnictwa z rozwojem gospodarki chłopskiej. Wynika to głównie z dostrzegania błędów popełnianych w sektorze uspołecznionym, z nieefektywności ekonomicznej tej formy gospodarowania.

4) Preferowanie dominacji gospodarstw indywidualnych nie dowodzi „konserwatywności” postaw i ich nieracjonalnego charakteru, jeśli łączy się z aprobatą wewnętrznych zmian strukturalnych w gospodarstwach indywidualnych, postępowaniem technicznym, organizacyjnym, wzrostem wyposażenia technicznego, poprawą struktury agrarnej, wzrostem samorządności i integracji rolników.

5) Badani są najbardziej zgodni w swych opiniach, jeśli chodzi o „trzeciorzędne” czynniki uspołecznienia wsi, mniej zgodni w przewidywaniu „drugorzędnych” czynników, a największe zróżnicowanie poglądów występuje przy czynnikach „pierwszorzędnych”.

6) Stwierdzono dość dużą zbieżność wyobrażeń i dążeń, co jest wskaźnikiem stopnia optymizmu studentów. Optymizm ten jest największy w odniesieniu do trzeciorzędnych czynników uspołecznienia, nieco mniejszy natomiast dla pozostałych.

7) Czynniki wpływające na rodzaj wyrażanych opinii wiążą się przede wszystkim z sytuacją życiową badanych. Są to: typ zbiorowości pochodzenia, pochodzenie społeczne, sektor zatrudnienia rodziców, posiadanie przez nich gospodarstwa, przyszły sektor i miejsce zatrudnienia.

Powstawanie wizji przyszłości stanowi nie tylko istotny bodziec przyszłych zachowań, ale także integralny składnik osobowości. Mechanizm tworzenia się w świadomości wizji stanów przyszłych zakłada istnienie już uformowanych świadomościowych modeli otoczenia, system wiedzy o relacjach podmiot-otoczenie, o własnej osobie, o przyszłości i teraźniejszości.

Funkcja „docelowa” osobowości polega na antycypowaniu zdarzeń przyszłych i tym samym wiąże się z wyposażeniem człowieka w określony program zachowań, umożliwiających właściwą reakcję na zaistnienie tych zdarzeń.

Umiejętność wytwarzania wizji przyszłości jest wskaźnikiem stopnia rozwoju osobowości i jej charakteru (przystosowawczy, przekształcający). Jak twierdzi K. Obuchowski, zadania powiązane z daleką przyszłością zostają wytworzone tylko na podstawie wizji przyszłości, która jest wynikiem pogłębionego rozumienia świata⁹. Można więc powiedzieć, że przyszłość formułuje osobowość, ponieważ człowiek kształtuje się tylko realizując zadania dalekie, powiązane z przyszłością.

STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF FUTURE VILLAGE IN STUDENTS OPINIONS

Summary

- In the investigations involving 230 students carried out at the Agricultural Academy in Poznań, in the period of 1978 - 1979 an attempt was made to determine attitudes, opinions and views on transformations of future village manifested among students of that institution.

The following discrimination of village socializing factors was adopted: the high-grade factors are: the existence of socialized farms and the increase in processes of cooperation and integration leading to diminishing division between collective and State farms, The secondary factors are these forms of productive cooperation which can strengthen links between farmers i.e. forming productive groups, agricultural associations and their cooperatives, taking over pre- and postproductional processes from individual farmers by State or cooperative institutions, growth of communal self government's participation in a Village life. The tertiary factors of socializing resulted by transformations in a village community are: loss of bi-occupationality, increase in educational status of country dwellers, development of own socio-cultural base, decrease in migrational processes, increments of leisure time, change of a female role in a village community, rise of income, nullifying civilizational gaps between city and village.

A large differentiation of opinions was found in the examined population in the respect of a future structural form of the Polish agriculture. There were hypotheses formulated and verified on the effect of factors related to a social background (city, village), parents employment sector, possession, and size of

⁹ K. Obuchowski, *Osobowość a społeczna efektywność działania*, w: *Studia osobowości* (red. K. Obuchowski), Warszawa 1975, s. 24.

a farm, education and parents membership in the socio-political organizations, and factors related to the present environment of the examined person, mean grades, social subjects' grades, membership in the socio-political organizations..

The following three visions can be observed in the examined population in the relation to perceived domination of a certain type of farms: State farms, cooperative farms., individual (private) farms, a large percentage of students is linking future of Polish agriculture with a development of private farming. This is a result of noticing errors made in the socialized sector and economic ineffectiveness of that form of production.

Preferred domination of individual farms is connected with approving of internal structural transformations of these farms, technical and organizational progress as well as of improvement of technical equipment, agrarian structure and increase of self government and integration among farmers.

The highest consent in the examined population is observed with regards to the tertiary factors of socializing, while the highest differentiation of opinions is brought about by the high-grade factors. A high concurrence of pursuits and ideas is also found, it is an indicator of a degree of optimism among students.

Agents effecting types of voiced opinions are related mostly to the life position of the examined students i.e.: type of background community, social background, parents employment sector, farm possessing by parents, future sector and place of employment.